

ПРАВОПИС ПРІЗВИЩ ТА ІМЕН

Написання прізвищ підпорядковується тим самим законам, правилам української мови, що й написання загальних назв. Однак на практиці цей універсальний закон конкретизується, видозмінюється, тому часто в написанні власних імен — особових імен та прізвищ — спостерігаємо відхилення від правопису загальних назв.

Для особових власних назв та прізвищ характерне явище варіантності типу *Анастасія* і *Настасія*, *Антін* і *Антон*, *Дарина* і *Дарія*, *Дар'я*, *Костянтин* і *Кость*, *Наталія* і *Наталя*, *Олексій* і *Олекса*, *Панас* і *Опанас*, *Афанасій*, *Уляна* і *Оляна* та ін. Так само існують паралельні форми прізвищ типу *Авраменко* і *Овраменко*, *Пилипенко* і *Філіпенко*, а також *Багатько* і *Богатько*, *Задорожний* і *Задорожній*. І якщо з лінгвістичного погляду маємо справу з варіантним написанням прізвища, утвореного від власної або від загальної назви, то з юридичного такі прізвища кваліфікуються як самостійні, окремі, тому слід дотримуватися відповідного оформлення їх на письмі. Те саме стосується прізвищ на *-ів(-їв)* та *-ов, -ев(-єв)*: *Данилів* і *Данилов*, *Кравців* і *Кравцов*, *Стасів* і *Стасов*, *Федорів* і *Федоров*. Варіантні суфікси *-івськ(ий)*, *-овськ(ий)*, *-євськ(ий)*, *-євськ(ий)* характерні також для прізвищ прикметникового типу, напр.: *Кістяківський*, *Грабовський*, *Гаєвський*, *Бондаревський*, *М'ястківський*, *Черняхівський* і *Черняховський*.

У різних написаннях засвідчено прізвища, в яких кінцевий приголосний основи *д, т* поєднується з суфіксом *-ськ(ий)*: в одних випадках прізвища записують за вимовою, тобто відбивають на письмі закон чергування звуків і утворення суфікса *-цьк(ий)*, в інших — зберігається на письмі позначення звуків *д, т* і суфікса *-ськ(ий)*, напр.: *Головацький*, *Новохацький* і *Бершадський*, *Забродський*, *Верхратський*.

Серед варіантних написань поширені форми із закономірним *і* в закритому складі та з *о*, що не чергується з *і* в тій самій позиції, хоч за фонетичними законами української мови чергування має відбуватися, напр.: *Білокінь* і *Білоконь*, *Кривоніс* і *Кривонос*, *Лисогір* і *Лисогор*, *Тонконіг* і *Тонконог*, *Дробит* і *Дробот* та ін.

Пильної уваги потребує написання прізвищ, у яких корінь і суфікс мають звук *и* або *і*. Отже, літеру *и* пишемо:

- а) у прізвищах, які походять від загальної назви або власного імені, що має в корені *и*: *Вихристюк*, *Демидов*, *Калинович*, *Кисіль*, *Кияшко*, *Литвиненко*, *Скибенко*, *Тищенко*, *Чорносвитов*, *Христенко*;
- б) у прізвищах із суфіксами: *-ич, -евич, -ович* (*Зінич*, *Чубич*, *Базилевич*, *Григорович*); *-ик, -ик(а), -ник* (*Баранник*, *Кузик*, *Павлик*, *Сірик*, *Мандрика*, *Тютюнник*); *-ишин* (*Гринчишин*, *Дзюбишин*, *Степанишин*); *-ило* (*Покотило*, *Шарпило*); *-иц(я), -ичко, -исько, -иц(е), -иха* (*Перепелиця*, *Павличко*, *Іванисько*, *Павлище*, *Павлиха*); *-инськ(ий), -ицьк(ий)* (*Вертинський*, *Дубицький*, *Петрицький*);
- в) у префіксі *при-*: *Придибенко*, *Прилипка*, *Пришива*, *Притика*.

Літеру *і* пишемо:

- а) у прізвищах, які походять від загальної назви або власного імені, що має в корені *і*: *Лісовий*, *Сірий*, *Вівчаренко*, *Сокіл*;
- б) у прізвищах із суфіксами: *-ів* (*Ковалів*, *Князів*, *Макарів*); *-івськ* (*Хмелівський*, *Чернігівський*, *Тетерівський*); *-ійськ* (*Турійський*).

В українських прізвищах уживаємо літеру *ї*: якщо прізвища походять від загальних назв або власних імен, що мають у корені *ї*: на початку слова (*Їжакевич*, *Їздовий*, *Ївженко*); після м'якого приголосного звука — на письмі зі знаком м'якшення (*Ананьїв*); після голосного звука (*Моїсеєнко*), а також у суфіксі *-їв* (*Сингаївський*, *Тетіївський*).

Апостроф в українських прізвищах уживаємо:

- а) при твердій роздільній вимові після губних приголосних (*б, п, в, м, ф*), *р* та у похідних від власного імені *Лук'ян* перед *я, ю, є, ї*: *В'юнок*, *П'ятківський*, *Мар'янчук*, *Лук'яненко*;
- б) у прізвищах, які утворені від загальних назв чи власних імен, де апостроф ставиться після приголосного перед *я, ю, є, ї* на стику морфем: *Під'ярський*, *Під'яворський*.

Знак м'якшення в українських прізвищах пишемо:

- а) коли вони походять від загальної назви або власного імені, що мають у корені *ь*: *Кінь, Швець, Стельмах*;
- б) у суфіксах: *-ець* (*Скиталець, Фастівець, Москалець*); *-зьк, -ськ, -цьк* (*Бузький, Добровольський, Головацький*); *-еньк, -оньк* (*Потебенько, Зелененький, Парохонько*).

Окрему проблему складає *відмінювання прізвищ*. Зміна українських прізвищ за відмінками відбувається згідно з загальними вимогами правопису, однак існують певні особливості відмінювання. Так, жіночі прізвища, які закінчуються на *-о* та приголосний, не відмінюються: *Катерини Василенко, Оксаною Лебідь, Таїсії Повалій, Марію Лелюх*. Прізвища, які мають закінчення іменників 1-ої відміни, відмінюються як відповідні іменники 1-ої відміни, а прізвища із закінченнями іменників 2-ої відміни відмінюються за зразками відмінювання іменників 2-ої відміни: *Сорока — Сороки, Сороці, Сорокою..; Василечко — Василечка, Василечкові (Василечку), Василечком..; Лебідь — Лебеда, Лебедеві (Лебедю), Лебедем..; але: Швець — Швеця, Швецеві (Швецю)..*

Прізвища прикметникового типу на *-ий* відмінюються як відповідні прикметники чоловічого та жіночого родів: *Бершадський — Бершадського, Бершадському, Бершадським..; Полонська — Полонської, Полонській, Полонською..*

Оскільки найбільш складним у сучасній правописній практиці є написання російських прізвищ, варто запам'ятати такі основні правила.

Російський *е* на письмі передається: буквою *е* після приголосних звуків (*Лермонтов, Державін, Озеров*); б) буквою *є*: на початку слова (*Єгоров, Єршов, Єфимов, Єфремов*); у середині слова після голосного звука (*Воєводін, Грибоєдов, Гуляєв*); у середині слова при роздільній вимові (*Аляб'єв, Олад'єв, Євген'єв*); у суфіксах *-єв, -єєв* після приголосних звуків, крім *ж, ш, ч, щ* та *р і ц* (*Тимірязєв, Алексєєв, Варфоломєєв, Федосєєв, Матвєєв, Сергєєв*. Але: *Под'ячев, Писарєв, Муромцев, Аракчєєв, Плещєєв, Андрєєв, Мацєєв*); у коренях слів, коли російському *е* у словах-загальних назвах, від яких походять прізвища, відповідає український *і*, тобто на місці колишнього звука **ѣ** (*Белінський* (бо рос. *белый* — укр. *білий*), *Лєсков* (бо рос. *лес* — укр. *ліс*), *Столетов* (бо рос. *лето* — укр. *літо*), *Твердохлєбов* (бо рос. *хлеб* — укр. *хліб*).

Російське *ё* на письмі передається: сполученням літер *йо* на початку слова, після голосних, а також після губних приголосних *б, п, в, м, ф* (*Йолкін, Бугайов, Воробйов, Соловйов*); сполученням літер *ьо* в середині слова на позначення попереднього м'якого приголосного (*Вер'ювка, Т'юркін, Новос'олов, С'єм'юркін, П'летн'юв, Снєг'ір'юв*. Але у прізвищах, утворених від спільних українських та російських імен, пишеться *е*: *Семенов, Федоров, Артемов*); буквою *о* після *ч, щ*: *Горбачов, Хрущов, Лигачов*.

Російське *э* на письмі завжди передається літерою *е*: *Ельяшев, Етов*.

Російське *и* передається: буквою *і* на початку слова та після приголосних, крім шиплячих *ж, ч, ш, щ і ц* (*Іванов, Ігнат'єв, Чибісов, Гусін, Мухін, Роднін*. В останніх трьох випадках — російський суфікс *-ін*); буквою *ї* після голосних та при роздільній вимові після приголосних (*Воїнов, Абраїмов, Мар'їн, Льїн*); буквою *и*: після *ж, ч, ш, щ і ц* перед приголосними (*Жилін, Чичиков, Шишкін, Щигров, Марциков*); у прізвищах, утворених від власних імен та загальних назв, спільних для української та російської мов (*Денисов, Кирилов, Тимоф'єєв, Виноградов, Малінін, Тихомиров, Кисельов*. Але: *Ніколаєв, Нікітін, Філіпов* — тому що вихідними є імена, відмінні від українських); у суфіксах *-ик, -ник, -ич, -ович, -євич, -иц, -иц* (*Бєликов, Шапошников, Маничев, Марахович, Продаєвич, Голицин, Радицев*); у префіксі *при-* (*Привалов, Пришвін*); у прізвищах, що закінчуються на *-их (-ых)*: *Климовських, Косих*.

Російське *ы* на письмі завжди передається літерою *и*: *Крилов, Рибін*.

Російські суфікси *-ск-, -цк-* передаються буквосполуками *-ськ, -цьк*: *Бабаєвський, П'ятницький, Крамської, Руцької*.

Російський суфікс *-жск-* передається буквосполукою *-зьк-*: *Черторизький, Волзький*.

У російських прізвищах при роздільній вимові після губних (*б, п, в, м, ф*), *к, р* перед *я, ю, є, ї* ставиться апостроф: *Аляб'єв, В'юнков, Лук'янов, Дар'їн*. При м'якій вимові цих

приголосних перед голосними звуками *a, y, e* апостроф не ставиться: *Петухов, Пясецький, Долгопятов*.

Російські прізвища, на жаль, дуже часто передаються неправильно, що пов'язано з їх ненормативним записуванням у офіційних документах, які посвідчують особу носіїв цих прізвищ. У подібних випадках важливо робити розмежування у написанні: у юридичних документах, коли обов'язково ідентифікується прізвище носія з особою, необхідно писати так, як зазначено у паспорті, свідоцтві про народження, військовому квитку, в інших випадках — у мові засобів масової інформації, у документах, де прізвище не обов'язково ідентифікується з особою, художній, науковій літературі — писати правильно. Наприклад: у паспорті головного редактора журналу «Сучасне підприємництво» його прізвище українською мовою записано *Погорелов* (має бути *Погорєлов*, бо рос. *горельй* — укр. *горілий*). Угоди і договори від імені колективу журналу він підписує *Погорелов*, оскільки лише він ідентифікується як представник юридичної особи — видання. У журналі ж прізвище головного редактора завжди зазначається так, як того вимагають норми правопису, — *Погорєлов*.

Світлана Бирик